

Logos

Ilhan Berk

“E vërteta në qenien e vet e bart madje edhe më të paqenën, e bart mundësinë e një qenieje thujse utopike.”

Ernst Bloh

Mëtimi i gjenit

S'ka dyshim se poeti i madh turk, Ilhan Berk gjakon përsosuri, mëton bukuri absolute në poezi, të paarritshmen që arrihet përmes fjalës. Shembëllyeshëm poetëve të mëdhenj, që nga Homer-i, Pindar-i dhe Hesiod-i, deri te Bodler-i, Malarme-ja, Elitis-i, Ungareti etj. Berk-u, prandaj, jo rastësisht është në shoqëri me ta, në një si dialog të hapur, herë duke i miratuar pa mëdyshje, herë duke i rigjetur, ripërcaktuar e rikuptimësuar, herë duke i plotësuar edhe si i barabartë...

Të përsosurën në poezi, Ilhan Berk-u pra e mëton përmes fjalës, me anën e së cilës, që nga zanafilla, flet Zoti, me urdhër të së cilit u krijuan gjithësia, njeriu, ligjshmëritë e lindjes, përtëritjes dhe vdekjes, e bukura dhe e madhërishmja, epikja dhe tragjikja... Atë fjalë të shenjtë e çudibërëse, fjalën që jo vetëm ta zbresë në minimum distancën mes pamjes së sajuar me sytë e mendjes dhe mundësisë rrezatuese të saj, por edhe për ta bartur, për ta sendërtuar në përsosuri bukurie dhe urti të thellë, për ta zbritur, mundësisht në gjendje zero atë distancë. Humnera gërryese e distancës, që i ka torturuar krijuesit e mëdhenj e që vazhdon të jetë e tillë sot e ndër shekuj, - kjo dhembje gjenish, pra, e mundon poetin Ilhan Berk.

Nga vetë dëshmitë e gjenit si dhe nga studiuesit e pastajmë mbi Mikelanxhelo-n, përmendet sintagma *sytë e mendjes*. Skulptori i madh, përmes syve të mendjes e shihte qartas figurën e bukur-njeri, të mbërthyer në masivin e guritshkëmb. Dhe rrekej ta nxirrte që andej për ta vendosur pastaj në Kapelën Sikstina. E bënte këtë duke hequr që andej, me ditë e muaj e vite të tepërtën, të panevojshmen, duke gdhendur me daltë masivin, duke gjakuar ta shprangojë bukurinë e kurthuar. Në çastin kur i dukej se e ka çliruar plotësisht figurën e sajuar me sytë e mendjes, gjeniu e lëshonte daltën. Pra vetëm kur i është dukur se e ka pushtuar hapësirë-humnerën mes imazhit që kishin sajuar sytë e mendjes dhe magjisë së daltës, daltimit. Nga dëshmitë e gjenit, ndërkaq mësojmë se ato megjithatë mbeteshin të papushtuara. Dhembja si distancë e pamposhtur e ka torturuar deri në vdekje gjeninë. Dhe ta përsërisim edhe njëherë: vetëm më të mëdhenjtë janë në gjendje ta ndiejnë dhembjen e distancës...

Poeti Ilhan Berk, në mëtim të fjalës që do t'i thyente limitet, breddh lartësive qiellore, zonave sublime. Gjalon të krijojë një gjurmë-kornizë në poezifjalën që do të ishte pasqyrim i gjurmëshenjës së Zotit. Duke kërkuar fjalën magjike, çelësin universal poeti kërkon vetënjohje totale të Unit poetik, të atij Uni që Rembo-ja e parandjente si të pashprehur deri në fund, si shumë larg të vërtetës absolute. Këtë ëndërrim të përherëshëm të krijuesit, Berk-u, në këto medalione poetike gjalon ta zgjidhë në favor të tekstit të vet,

të veprës së vet poetike: duhet pranuar se qëndron në lartësi të zonave sublimë. Misterin e pakapshëm, të paarrtshëm, poeti, me këtë rast, na e ofron të artikulojë si poezi (në prozë) në lartësi të medalioneve të ngjashme të Bodler-it, përmes të cilave, poeti i madh i Evropës, shpaloste misteret e satanait në vetë njeriun...

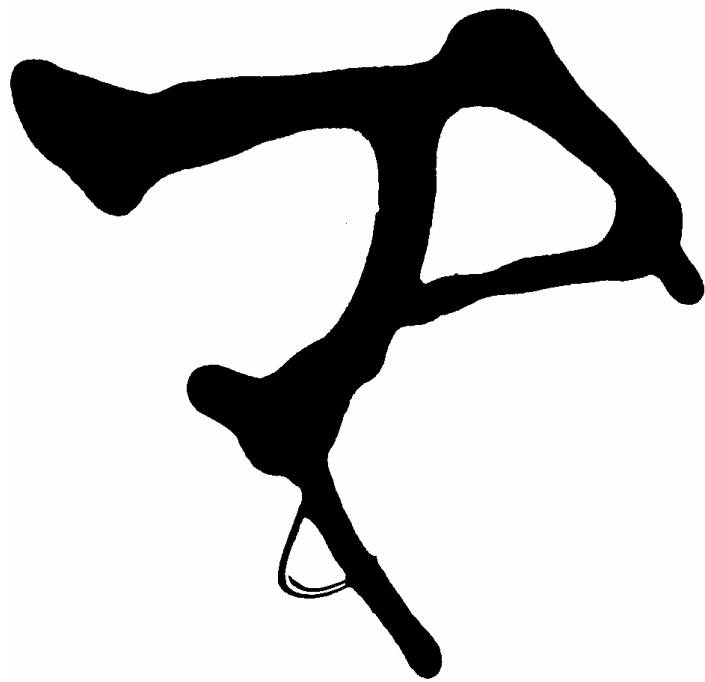
Para lexuesit shqiptar me këtë rast (në një përkthim të suksesshëm) shpalohej e thurur një poetikë origjinale, e papërsëritshme, një përvojë burimore shkrimi, nga dora vetë, jo nga ajo e studiuesve, ngjashëm me përvojat e krijuesve të mëdhenj nga antikiteti e deri tek shekujt e Edgar Alan Po-së, Verlen-it, Eliot-it, Ezra Paund-it, Oktavio Paz-it... Kjo është poetikë që nga pozicioni origjinal na fut sërishmi labirinteve të fshehta të poezisë. Në fshehtësitë e të krijuarit poezi, e të qenët poezi, Ilhan Berk-u, duke e rrudhur maksimalisht largësinë, na afron çuditërisht pranë fenomenit rebelues të fjalës poetike, e cila, në çaste, e trandur, përmbys rregulla dhe konvenca, drejt vetëgjëtyes. Për të panjohurën dhe për të paarrtshmen, për strukturën euritmike, homologe - për rimën dhe ritmin bën himne (kjo fuqi sekrete, ky ujë i fshehtë, që e zgjon, e elektrizon poezinë, kjo dinamо e saj, që e shndërron në gjak, në energji, që s'le vend pa shëtitur, pa hyrë e dalë në trupin e poezisë... ky zë i pafjalë, i padukshëm, që këmbët i heq zvarrë për ta kurdisur tërësinë e poezisë, e kur takohet me fjalët, i luan ato prej vendi, vazhdimisht i bombardon...).

Dhe tërë këtë botë të brendshme të panjohur që e artikulon mjeshhtërisht poeti, atë fjalë të pazëshme që nuk mund ta mësojë kështu në asnjë traktat shkencor mbi poezinë, atë fuqi magjike, e gjen të përfshirë brenda një teksti medalion që shtrihet vetëm në disa rreshta.

Ilhan Berk-u në këto medalione poetike synon ta sqarojë të pasqarueshmen, i vetëdijshëm për limitet e fjalës në poezi para të cilave janë gjendur të dorëzuar të mëdhenj të tjerë ndër mote. Sytë e mendjes së tij sajojnë imazhin përsosje në kuadër të parimit suprem të kënaqësisë gjatë artit krijues. E krijojnë atë si fluid, si imazh mjegullor për ta kërkuar pastaj ndihmën e fjalës përmes një ngasjeje të etshme. Fjala, ajo magjimadhja, përsëri del e pafuqishme të përgjigjet në lartësinë e syve të brendshëm të poetit. Leopardi i madh përballej me muret e ndjenjës, të mendjes, të imagjinatës, që viheshin përballë gjakimit pas fjalës absolute. I prirë drejt pafundësisë Leopardi binte ndesh me gardhet e ngrehura rreth fjalës, me gardhet rreth vetëqenies së saj. Dhe kjo pafundësi kaq ethshëm e kërkuar nga poetët ndër shekuj mbase nuk ekziston, përpos si një mister i mrekullueshëm dhe i frikshëm që e mban në ankth ngasës gjenin. Thënë ndryshe, mbase vetëm ajo që nuk ekziston është përjashta limiteve, përkatësisht, arritja e përputhjes absolute mes së mundshmes dhe së gjakuarës në vizionin e poetit është baras me mosqenien.

Ilhan Berk-u, me këtë vëllim poezish (në prozë) paraqitet kolos i letërsisë bashkëkohore turke. Të tillët asaj nuk i kanë munguar. Të përmendim ata të shekullit që sapo kaloi: Mehmed Akif-in, Nexhip Fazëll Kësakyrek-un, Jahja Kemal-in, Nazim Hikmet-in, Jashar Kemal-in etj., disa prej të cilave janë të njohur edhe për lexuesin shqiptar. Në këtë vazhdë të përmendim edhe romancierin, ende të ri, por që qëndron në majat e romanit evropian Orhan Pamuk-un, udhëtimin e personazheve të të cilit, me javë e ndjeja nga brenda, udhëtim në kërkim të pandërprerë rreth gjithësisë ku rrugët s'takohen kurrë, përkatësisht rreth toptit të vocërr ku sillesh rreth e ku rrugët preken pashmangshëm... Talentet me fuqi të jashtëzakonshme si këto, pra, nuk mund të jenë të rastit dhe aq më pak incidentale.

prof. dr. Ali Aliu

I Poeti rrëfen të mundshmen e jo të vërtetën

Asgjë s'mund ta shpjegojë më mirë se kjo të vërtetën e poezisë. Kjo e vërtetë është më e vërtetë edhe se vetë e vërteta. Sepse në poezi e vërteta bëhet e vërtetë kur e kapërcen të vërtetën.

Poezinë, s'e gjen dot te të rënit e tullës prej dorës së muratorit, por te mbetja e saj pezull në ajër.

Te mrekullia!

Te e jashtëzakonshmja!

Për këtë arsye Oktavio Paz-i krijimtarinë poetike e krahason me magjinë, kurse poetin me magjistarin.

Pos kësaj, Rembo-i, në vend të "së mundshmes" e vë "kërkimin dhe nxjerrjen në shesh të së panjohurës." Poetin e sheh si një lajmëtar.

Nga poezia s'mund të kuptojmë gjë përderisa nuk e shikojmë në këtë mënyrë.

II Vdekja e një fjalëze

Vdekja e një fjalëze ka kuptimin e shterpëzimit* të botës sonë, ngurtësimit dhe varfërimit të saj.

Madje, ka kuptimin e zhdukjes së ngadalshme të saj...

* sterilizimit

III

Gjuha dhe vetëdijësimi

Gjuha, përveç se është mjet konsumimi, ka edhe prirjen e vetëdijësimit.

Lakan-i, zbuloi se gjuha ka ndërtimet e veta që veprojnë të pavarura prej kryefjalës. Ai konstatoi se ajo funksionon sikur jashtëvetëdija.

Çasti, kur gjuha del jashtë kornizës së të qenët mjet konsumimi dhe kur vjen në vetvete, ndodh që të gjendet vetëm në poezi.

Thuajse, qenien e vet e dëshmon vetëm në të.

Gjuha vetëm në poezi e kërkon veten. Ajo e mohon gjuhën konsumuese, gjuhën e të dhënave.

Lufta e vërtetë e saj zhvillohet pikërisht këtu.

Pastaj, proza s'ka gjuhë tjetër pos asaj të të dhënave.

Gjuhës duhet t'ia plotësojmë dëshirën e dëlirë të kthimit në vete, prirjen të jetë vetvetja.

IV

Takimi me poezinë - takim me mrekullinë

*Në doni për bredhin të mësoni,
te bredhi shkoni,
Në doni bambunë ta njihni,
te bambuja shkoni!
Bindjet tuaja, lini mënjane!
Matsuo Basho*

Takimi me poezinë, është takim me mrekullinë, thuajse ardhje për së dyti në këtë botë. Takimi me poezinë ka kuptimin e rishikimit, riprekjes dhe rinjohjes së çdo gjëje. Ka kuptimin e marrjes qëndrim. Takimi me poezinë është lënie mënjane e të gjitha njohurive të fituara mbi botën deri në çastin gjegjës, është lënie e njerëzve dhe e gjësendeve dhe shikim i gjërave prej aty. Poashtu kjo, qartas, do të thotë edhe rënie në një zbrazëti të madhe, gëlim e zvarritje. (A s'folëm për ardhjen në këtë botë rishtazi?) Pastaj, poetët çdoherë e kanë marrë mbi vete detyrën e shkruarjes së fjalorit të ri të botës. Për ta arritur një gjë të tillë asgjë nuk duhet lejuar të hyjë mes poetit dhe asaj që ai synon ta shkruajë; ai duhet të mbetet në vetmi me të, vetëm atë duhet ta shikojë, vetëm atë duhet ta (për) jetojë, duhet të mos ndahet prej saj. Poezinë duhet pritur (të na vijë) lakuriqe!

Poetët këtë e (për)jetojnë çdo herë që takohen me poezinë.

V

Natyra e gjuhës dhe hegjemonia e fjalës

Në natyrën e gjuhës ka një gjuhë që i kundërvihet hegjemonisë së fjalës.
Ta kapësh gjuhën në këtë kufi;
Ta shikosh prej aty;
Ta mbash atë mu aty...
Të shkruash prej atij kufiri.

VI Paqartësia si fuqi e imazhit

Fuqia e imazhit (e hijes së qenies) qëndron në paqartësinë e tij.
Në cytjen dhe shumimin e paqartësisë duke sugjeruar një *paqartësi* tjetër të paqartë.
Dhe kjo përsëritet për çdo herë.
Një vajtje-ardhje e pafundme, një ngarendje, një lëvizje.
Fshirje e vazhdueshme e diskursit personal.
Kapje e ndryshueshmërive.
Kjo është jeta e imazhit.

VII

Largësia vigane

Ungareti distancën e udhës mes fjalëzave dhe asaj që synojmë ta themi e quan “largësi vigane”. Ai propozon që kjo udhë të jetë sa më e shkurtër. Këtë mund ta quajmë si njëfarë ekonomie fjalësh. Të mos i lësh rehat gramrat:* ta thuash atë që ke për ta thënë dhe të largohesh përnjëherë. Poezia gjithmonë është fund i një udhëtimit të këtillë.

S’ka njeri që ia kalon Ungareti-t në zbritjen e kësaj “largësie vigane” në zero. Atij shpesh i mjaftojnë vetëm ca fjalëza. Ungareti ka menduar që këtë udhëtim ta reduktojë madje në një fjalëz. Është një e vërtetë tjetër që gjuha nuk mjafton për një gjë të këtillë. Këtu hyn në punë teygjuha. Kjo do të thotë ta thuash të pathënën (kjo s’mund të zhduket, pamundësi vdekjeprurëse: ferr). Përveç kësaj, këtë largësi vigane e formojnë fjalëzat. Vlen edhe e kundërta. Çdo ndërtim e realizon atë që e kërkon natyra e tij. Ndonjëherë këtë largësi e formojnë tri fjalëza të shpërndara përnjëherë në tri faqe¹, ndonjëherë për këtë mjaftojnë tri shkronja të vogla të një faqeje: *etj.*² Kjo mund të vlejë edhe për një piktor, për një kompozitor. Xhon Kejxh-i këtë largësi të pafundme, tronditëse dhe shtypëse e plotëson *duke heshtur.*³ Kli-u goxha pëlhurën e pikturës e mbush me nja dy shkronja dhe me një pjesë të hënës; Bejs-i çështjen e zgjidh në saje të një gjethi.

Largësia vigane mund të përfundojë edhe duke e bartur *pafundësinë* brenda *mbarimit*. Edhe mangësia dhe të lënë në gjysmë në mënyrë të tërthortë janë vetë *tërësia*. (Këta shembuj mund t’i zgjerojmë në çdo fushë.) Pjer Bule-i, meqë besonte në pambarueshmërinë e veprave artistike, këtë largësi muntohej ta bënte ‘duke e mbajtur larg’, duke mos u afruar atje, duke u rrotulluar në vetë brendinë e veprës. Kështu pambarueshmëria do të shkojë e do të vijë në pafundësinë e vet, sa më tepër të afrohet, aq më tepër do të largohet. A nuk do të vazhdojë që veprën madhore *Explosante-Fixe* ta shikojë si një vepër që ‘s’ka mbaruar’ fare?

* barojat

¹ *Ayzkane*, f. 135-56.

² Hamsi, f. 170.

³ John Cage, *Silence*.

VIII

Gjuha që ia kthen shpinën lëndës së vet

Ëndërro, o hiri im!

Mund të flitet për një gjuhë që ia kthen shpinën lëndës së vet.
Është kjo një gjuhë që tërhiqet në vetvete.
Një gjuhë që e krijon vetveten.
Gjendje kur gjuha bën gjumë.
Gjuhë që nuk flet, që s'propozon gjë: gjuhë e pazëshme.
Njohje e moskunikimit si komunikim.
Zëra të shkoqur, të shlyer, që tanimë s'janë këtu...
Gjetje e asaj që s'thuhet...

IX

Fjalëza është çdo gjë

Fjalëza është çdo gjë.

Të kuptuarit e vështirë të poezive të Malarme-së gjithmonë e mban aktuale çështjen e domethënies.

Dihej se kjo buronte nga fjalëzat. Madje, fjalët s'ishin as tërësisht të vjetra e as tërësisht të reja. Çështja sadopak zgjidhet kur konstatohet se Malarme-ja më së shumti e ka përdorur fjalorin e *Littre*-së (fjalor ky më i pasur në aspekt të kuptimeve të tërthorta), në veçanti kuptimet implicite të fjalëve të kësaj vepre.⁴ S'do mend se çështja nuk zgjidhej vetëm me anë të kuptimeve implicite, po aq të rëndësishme ishin edhe kuptimet që ai ua jepte fjalëzave.

Poetët botën, së paku të dukshmen dhe të njohurën, e ndryshojnë përmes fjalëzave, përmes domethënies të reja që ua japin atyre.

⁴ Kjo u kuptua kur një njohës i mirë i Malarme-së shpalli se poeti në fjalë gjatë periudhës kur qe mësues i anglishtes në një shkollë të mesme, me laps të thjeshtë i kishte nënvizuar kuptimet e treta dhe të katërta të fjalëve nga fjalori *Littre*.

X

Gjuha e shpartallon unin

Gjuha e shpartallon unin.
Fundoset në një hiç të thellë dhe shikon prej andej.
Poezia e kërkon këtë shpartallim, këtë udhë mbreti.

XI

Zëri yt, këmisha ime e bardhë ku janë

*Zëri yt,
këmisha ime
e bardhë,
ku janë?*

Vargjet e shënuara lart kanë jetuar në mua gjatë kohë duke e ndryshuar domethënien kohë pas kohe.

Poezitë me kalimin e kohës e ndryshojnë domethënien. Këtu s'ka gjë për akuzë. Kjo është pjesë përbërëse si e natyrës sonë ashtu edhe e poezisë.

Këto vargje e ruajtën tek unë një vit të tërë domethënien e parë. Kjo s'ishte një domethënie e caktuar, e qartë; po edhe në qoftë errësirë, prapsepapë është domethënie.

Vitin e dytë, tek unë, e humbën domethënien, rrëshqitën në vende ku s'ma kishte marrë mendja dot. U paqartësuan të tërat, u shndërruan në mjegull. U fshehën.

Gjatë vitit të tretë i humbën të gjitha domethëniet, mbetën vetëm sikur shpallnin, kumtontin diçka.

Edhe sot ende e ruajnë errësinë edhe përkundër ndërrimit të kuptimeve. Me të kuptuar se kjo është e vërteta që e zgjedh poezia, e lashë (edhe poezia ka të drejtë të krijojë kuptime sipas tekeve të veta).

Kavafisi thotë: "... poezitë në të shumtën e rasteve janë errësirë, dhe në saje të kësaj mund t'u përshtaten ndjenjave dhe gjendjeve të tjera".

XII

Poezia dhe heshtja

Poezia më së tepërmi i përjeton heshtjet.
Gjuha e poezisë është belbëzim. Për këtë arsye papra i thekson heshtjet.
Vijimësia, pashkëputshmëria janë veçori të prozës.
Poezia merr udhë duke u derdhur e duke u bërë copë e grimë me heshtjen.
Të gjitha njësitë e poezisë këtë e përjetojnë në letër (letra është mejdani i luftës për ekzistencë i poezisë).
Proza s'i di këto heshtje.
Heshtja e poezisë është vetë "vonimi i fjalës". Kjo e dallon poezinë nga proza.
Poezia është ajo që ne arrijmë të shkëpusim nga vonimi i fjalës.

XIII

Poezia jeton në fund*

Jeta e poezisë është në fund.
Në shkretëtirë.
Ajo nuk vrapon as pas identifikimit me vetveten.

* Bëhet fjalë për fundin në kuptimin e shembujve në vijim: fundi i dëtit, fundi i enës etj. (shën. i përkth.)

XIV

Vargjet dhe imazhet e errësirës

*'Më kujtohet Horaci, vargjet e të cilit edhe pse mbaronin,
pasi ishin të palidhura mes vetes, nuk përfundonin,
Horaci, për mua, poeti më mistik!'*
Borhes

Ka shumë vargje e poezi që lëvizin me imazhe të errëta, me asociacione të largëta. S'mund t'ua gjeni vendin, s'mund t'i përfundoni, por as nuk mund të shpëtoni prej ndikimit të tyre. Sa herë që rastisi në vargje e poezi të këtilla, i përkujtoj fjalët e lartshënuara të Borhes-it dhe marr frymë thellë.

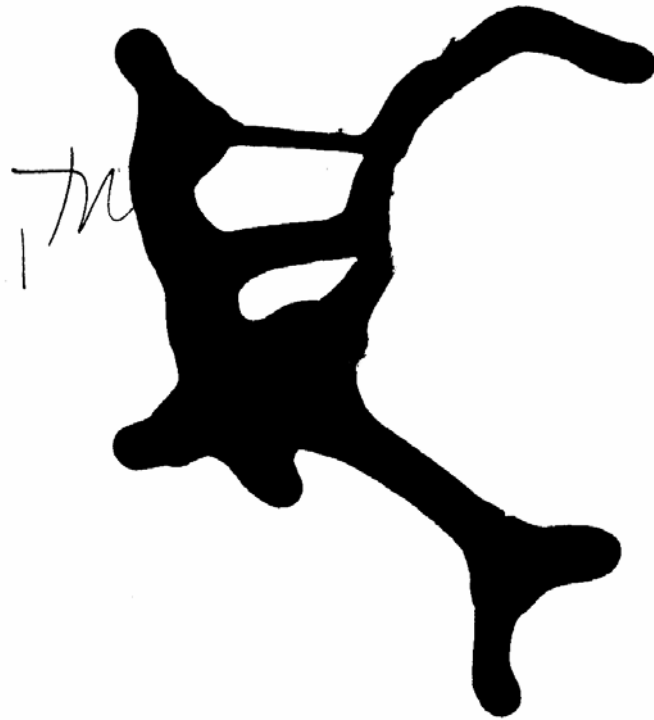
Ja, prap ndodh kështu:

VULAT E VJETRA

Leximi i vulave të vjetra punë jona,
Vrasja e mullenjave në udhën me luanë,
Në shtrojën e qëndisur nga rrogizat trajtënjëjtë,
Karshi pasqyrave dyermyllura me çelës,
Fjetje me totemët dhe pas meje i lënduar,
Dreri, mëngjesi, vdekja pas një çerek ore,
Shpendi grabitqar, duke u vërtitur, pa telashe, në hava,
Anije dhe cofëtina kuajsh, vetura,
Në shiun derdhës të madh presjesh,
Dalje në udhëtim dhe ecje bjer e ngrihu,
Duke e vështruar gjethin, myshkun, yllin,
Një zjarr tërë ditën, një tym tërë natën!

Leximi i vulave të vjetra punë jona,
Gjuajtja e mullenjave dhe kështu...

Oktaj Rifat

XV Poezia dhe gjuha

Poezia piqet në përdorimin e gjuhës në trajta jo të rëndomta.
Ajo s'ekziston nëse s'gjendet kjo gjuhë.
Mund të themi se poezia është përdorim i kësaj gjuhe.

XVI

Imazhi ose një e vërtetë më e vogël

Abraham Molls-i termat si imazhi, parabola, simulimi, metafora, simboli etj. i sheh si një ëndërr të antikitetit latin. Ai më tepër ndalet tek parabola, të cilën mund ta quajmë rikrijim, ringjallje të së qenës. Në një mënyrë, ripërtëritje dhe fshehje e së vërtetës. Një e vërtetë ‘më e vogël’.

Parabola, në duart e poetëve çdoherë fiton nga një dimension, nga një kuptim të këtillë të ri, dalngadalë, duke e tejkaluar edhe të vërtetën, bëhet një e vërtetë edhe më e vërtetë se vetë e vërteta.

Pesoa do të shkojë edhe më tej dhe do të thotë:

‘Poeti është një parabolist aq i përkryer sa që mund ta ripersonifikojë edhe dhembjen që e ka ndjerë në të vërtetë’.

Pa dyshim, poetët të gjitha artet e fjalës i shfrytëzojnë për ta shikuar të vërtetën me një sy të ri, për t’i dhënë asaj një formë të re, për ta prodhuar; e për ta ribërë atë.

XVII

Zhvendosja e fjalëve prej shtratis të vet

Kur fjalëzat zhvendosen prej shtratis të vet dhe nisen në udhëtimin botëror, shndërrohen në kuaj garues, “e plaçkisin” çdo vend e çdo send. Kështu e kuptojnë të vërtetën se janë në këtë botë. S’ka dyshim se kjo, për to është një gjë e madhe. Shtiren si pronare të çdo gjëje që e shohin, që e prekin dhe që e nuhasin. Në këtë mënyrë shumë gjëra i kthehen identitetit të vet, i kthehen vetvetes. Fjalëzat në fund të këtij udhëtimi rriten dhe pasurohen.

Kësaj aventure të fjalëve vetëm poetët i qasen me mëdyshje. Kjo mund të shpjegohet vetëm me pasionin e tyre për *gjendjen e parë* të fjalëve. Për poetët gjendja e parë e fjalëve është pothuajse çdo gjë. Sepse ata kanë ardhur në përfundim se poezia e ka çerdhen në to, se autenticiteti i vërtetë aty gjendet. Fjalëzat janë gërshtuar me botën, kanë fituar kuptime e ndjeshmëri të reja, por ndërkohë janë dëmtuar, janë harxhuar; me kalimin e kohës është ndryshuar identiteti i tyre, janë gurëcuar. Tashmë nuk janë të tilla siç kanë ardhur për herë të parë në këtë botë: janë veshur, janë vjetruar së mbajturi, kanë hyrë e kanë dalë në trajta të ndryshme. Gjeneza e tyre është tharë, në fakt e kanë humbur edhe vërtetësinë e vet. Si përfundim, rrënjët e tyre *janë përhitur*. Kanë dalë jashtë kornizave të gjuhës së poezisë. Ky qëndrim radikal i poetëve është faktor që gjuhën e poezisë e ndan prej llojeve të tjera të shkrimit. Pasuria e vërtetë e fjalëve qëndron në virgjërinë dhe papjekurinë e tyre. Fjalëzat s’mund ta ruajnë askund tjetër autenticitetin e vet jashtë gjuhës së poezisë. Ç’është e vërteta s’mund t’i kuptojnë dallimet (e dallimet janë çdo gjë!), s’mund ta jetojnë dallueshmërinë.

XVIII

Fjalëzat dhe fajësia

Fjalëzat s'mund të vijnë në vete pa bërë faj, pa mbetur të uritura, pa përjetuar dhembje dhe pa bërë dashuri.

Për këtë arsye na presin neve të shkojmë dhe t'i kapim për dore.

XIX

Poezia e rimuar

Poezia e rimuar bie ndesh me natyrën e poezisë. Ajo dëshiron në çdo mënyrë të futet në një kallëp (*moule*); ajo zbaton një gjendje të jashtëzakonshme; e bën të domosdoshme një gjë të tillë. Nëse e lëmë mënjanë kriterin (sepse kriteri, sido që të jetë ai, nuk bie ndesh me strukturën e gjuhës) mund të themi se rima është një presion i vërtetë.

Nëse s'e marrim parasysh *shkrimin me gozhda*, s'mund të them se e kam kërkuar rimën. Atë e kam lënë në punë të vet; e kur ka ardhur s'i kam thënë dot 'jo'.

Rima e mbyll, e ngrin fjalëzën. Nuk ia rrit kuptimin asaj, përkundrazi e përmbyt atë. E mbyll çdo rrugë të krenarisë (që është çdo gjë e poezisë), ia humb dinamizmin. Rima pothuajse ngre krye kundër çdo gjëje që është kundër saj. E bën punën e pikës: e mbyll poezinë. Në fakt ajo është bela e rreshtit, ia mbyll rrugën: e bën të palëngshëm.

Në *Ashëkane*, ca poezi, për t'i dhënë dinamizëm rimës, janë ndarë, janë lëvizur prej vendi dhe është krijuar distancë mes rimave. Syri s'e kërkon rimën, s'ndjen nevojë për një gjë të tillë. Veshi lë mbresë sikur është në ëndërr: shkon sikur do të përplaset në mur, por s'përplaset dot.

Poezia e rimuar është e paarritshme vetëm atëherë kur, si lutja fetare, arrin një strukturë nga vetvetja.

MINUTAT E MIA TË KALUARA

Kush e di ku jeni,
minutat e mia,
kush e di ku jeni?

Frikohem mjaft nga vërtetësia,
mos jeni atje ku bien yjet,
oh, minutat e mia.

Vallë nëse bëj temjanicë,
a do t'ua shoh fytyrën,
nëse bëj temjanicë?

Ju jeni fytyra ime e larë,

nëse përkulem dhe shikoj ujin,
vallë kam për t'u parë?

Ikën të gjitha bukuroshet,
mbeti një e zbehtë,
ikën të gjitha bukuroshet.

ora ra, dita erdhi
më lironi pak vend në mesin tuaj,
një e zbehtë mbeti!..

Nexhip Fazëll Kësakyrek

XX

Gjuha, e njohura dhe e panjohura

Gjuha, gjatë udhëtimit e bart me vete edhe të njohurën edhe të panjohurën.
Gjetja e të panjohurës paraqet lirinë e saj të vërtetë.
Ky është qëllimi i gjuhës së poezisë.

XXI

Vjetërsirat në bregore

Xhakometri, luante mendsh kur ia hiqnin pluhurin e mbledhur anë e kënd dritareve të ateliesë së tij.

Plehrat, mbeturinat, bloza, pluhuri, vjetërsirat janë gjëra të ngjitura për lëkurën tonë, thuajse qenie tonat. S'hidhen, e s'mund të hidhen. Sa jetëve tona u janë përzier, janë bërë dëshmitare të tyre? Zhan Zhenet-i, duke folur për atelienë e Xhakometri-t do të shprehet: “Tërë trupi i tij kish marrë ngjyrën e përhimtë të ateliesë”. Madje do të shtojë: “Xhakometri me kalimin e kohës kish marrë ngjyrën e pluhurit”.

Sendet e mbështjellin vetëm misterin dhe magjinë e reflektuar nga arti.

Në çdo vend dhe në çdo kohë jetojmë me sendet.

Ndoshta, më së tepërmi me to...

XXII

Poezia dhe shkujdesja

Poezia mbështetet në shkujdesjen ndaj kuptimeve të fjalëve.
Mu atëherë realizohet ekzistenca.

XXIII

Fuqia e interpretimit

Mishel Fuko-ja pohon se fuqia interpretuese e gjuhës në poezi ka hyrë nëpërmes Malarme-së. Me të vërtetë deri te Malarme-ja, poezia frënge (Vallë vetëm poezia frënge? Poashtu edhe poezia amerikane deri te Poe-ja. Po këtë mund ta themi edhe për poezinë angleze, atë gjermane etj.) vjershën e mbështetur në tregim, në ngjarje, në përshkrim, shkurt thënë poezinë e rrëfimit e ka shpënë deri në pikën më të skajshme (Hygo-ja, Lamartin-i, Vinji etj). Romantikët nuk i janë qasur gjuhës, fuqisë së saj interpretuese, s'ia kanë varur veshin gjithaq, por atë e kanë trajtuar vetëm si mjet konsumimi. Kësisoj gjuha me shpejtësi të dukshme është shtyrë në fushën e njëkuptimshmërisë, e me këtë është shqenësuar. Janë simbolistët ata që gjuhës i janë qasur si çështje e qenies. Deri në kohën e simbolistëve ka dominuar njëkuptimshmëria, kurse shumëkuptimshmëria jo vetëm që ka mbetur si trajtë qenieje e poezisë, por është shndërruar në një nga parimet që poezinë e ndajnë nga proza.

Pos kësaj, me Malarme-në, Poe-në, Hopkins-in gjuhës nuk i ka mjaftuar vetëm përfitimi i fuqisë interpretuese, ajo ka fituar edhe domethënie e dimensione të reja, kështu ia ka përgatitur shtratin poezisë bashkëkohore. Në këtë mënyrë është kuptuar se sugjestionin, i cili konsiderohet si arterie e poezisë, është gjithçka.

Në poezinë tonë ndryshimin në këtë kuptim e vërejmë te Ahmet Hashim-i:

SHKËLQIMI

Mu si zjarri një lum rridhte papre,
mes atij shpirti, dhe shpirtit tim;
Gjendja ime i rrëfeu atij pikë e pe,
Për të dashurisë varrë që s'ka shërim.

Kur asaj i ra pasqyrimi i këtij lumi,
Ika prej atij shikimi, prej asaj buze si qershia.
E shikova atë pa zë nga largësia,
Kur i ra pasqyrimi nga imja dashuri...

XXIV Poezia dhe hiçi

Poezia është ballafaqim me 'hiçin'.
Ose me vdekjen.
Çdo poezi e shtrydh këtë.

XXV

Poezia është sëmundje

Gjuha e poezisë për kah natyra është sëmundje.
Që andej e lëshon zërin e vet.
- Nuk shërohet dot.

XXVI Fjalëzat dhe vdekja

Fjalëzat vijnë ne vete duke u kacafytur me vdekjen.
Edhe lumturinë e vet e përcjellin në rreshtat e mrekullueshëm.
Gjithherë e dëgjoj këtë:
Vdekja ishte im atë, nga xhepi i të cilit çdo ditë dilte diçka.

Ali Xhengizkan

E pres dimrin, lulen narcis,
të të lëmoj me të, ty.

Sina Akjoll

Kokëdhembjet e dashura që s' dinë të pushojnë, edhe zjarret...
Në të vërtetë, goditje e disfatë përjetojnë:
...më zgjidh,
sa të të prek.

Jëlldërëm Tyrker

Shikoni, shikoni!
Para derës suaj bën duá* hija e Hafiz-it.

Lale Myldyr

* lutet

XXVII

Fjalëzat e trajtës dhe të përmbajtjes

Që moti fjalëzat e trajtës dhe të përmbajtjes janë fundosur thellë brenda meje. Megjithatë më duket sikur diç lënë përjashta. Së pari hapin udhën që t'i mendosh si dy gjëra të ndryshme. Në fakt s'janë të tilla. Por nëse me çdo kusht do të kishim dashur t'i ndajmë, do të ishte më drejtë ta përdorim shprehjen strukturë sesa trajtë. K. L. Shtraus-i preferon që në vend të trajtës ta përdorë strukturën: Përmbajtja e fiton vërtetësinë në strukturë. Për këtë arsye, trajta është strukturë. Edhe një gjë e kuptojmë: përmbajtja, për ta fituar identitetin e vet ka nevojë për strukturën. Vetëm kështu e vërteton dhe e bën të qenë vetveten. Me të vërtetë, poezinë e njohim para së gjithash në saje të strukturës së vet. Çdo poezi ka vetëm një strukturë. Ajo është tek. S'mund të përsëritet. Edhe pse struktura jep përshtypjen e një kutie të mbyllur, në thelb është e lëvizshme dhe transparente. Ajo i plotëson të gjitha kërkesat e përmbajtjes. Në strukturën e poezisë këtë e shohim me tërë lakuriqësinë si një dru (Struktura e poezisë është e gjallë mu si druri).

XXVIII

Poezia, gjethet e drurit

Poezia, në një mënyrë, paraqet përpjekje për ta shikuar drurin nga gjethet.
Këtë e përjetojmë çdo herë kur i qasemi poezisë.
Çdo gjë e ke aty.

XXIX

Poezia dhe e panjohura

Poezia ecën duke u mbajtur e duke u mbështetur për të panjohurën. Gjithmonë kam pasur merak të di për udhëtimin në vetmi të gjuhës kah e panjohura. Vallë, a s'ka qenë ky njëri nga shkaqet për të cilat poetët janë dhënë pas gjuhës?

Ta kapësh vetvetishmërinë, lëndshmërinë e parë (këtë rrallësi, këtë pakapshmëri) të gjuhës përgjatë këtij udhëtimi të saj duke e reduktuar ndërmjetësinë time deri në minimum, është sikur ta ndjesh këtë, sikur ta përjetosh këtë fitore, sikur të dëshmosh për të panjohurën.

Desha të di edhe me tepër se kaq: copëzimin e gjuhës, shkapërderdhjen dhe dehjen e saj... (Poezia nuk mund të kuptohet pa u copëtuar.)

Edhe verbërinë e saj: kjo domethënë sikur të ecësh nëpër shkretëtirë (por të ecësh me thelbin, krah për krah).

Unë gjithherë e kam përjetuar copëzimin dhe verbërinë e poezisë.

Natyrisht, edhe mosqenien e saj: të qenët me hiçin (diç matanë shkretëtirës)...

Ky është gëzimi im.

XXX

Stili dhe poeti

Përderisa stili, për shkrimtarin është thujse çdo gjë, për poetin është katastrofë.

Mirëpo, në fillim, edhe poeti, pikërisht si shkrimtari është njeri i stilit.

Poeti pas këtij njoftimi me stilin, ikën me shpejtësi prej tij.

Derisa stili te shkrimtari çdo herë zhvillohet e përkryhet, te poeti duke e marrë vendin e monolitizmit dhe palëvizshmërisë shkakton zhbërjen, vdekjen.

Kjo është ajo që ka dashur të theksojë Oktavio Paz-i përmes fjalëve '*poeti s'ka stil*'. Kjo prapë, tregon se sa mobile është poezia si art strukturor.

Çdo poezi gjeneron një gjuhë të re, një teknikë të re, një diskurs të ri, shkurt e troç, një strukturë të re.

Diç të tillë duhet krijuar në çdo poezi.

XXXI

Poezia, ajo çdo herë punon

Në poezi, fjalëzat vazhdimisht shkojnë e vijnë në relacionin gjeografi e vjetër-gjeografi e re.

Në këtë mënyrë formojnë një ndërdije të përbashkët.

Njëfarë historicizmi.

Një takim të merituar.

Poezia, ajo çdo herë punon.

XXXII

Fjalëzat njëkuptimëshe dhe frymëzimi

Fjalëzat njëkuptimëshe s'frymëzojnë gjë. Janë statike, të palëvizshme. Duan të shpjegojnë, të tregojnë, të rrëfejnë. Për këtë arsye domethënien e bëjnë të pandikueshme. E ngrijnë, e plakin.

E shohin vetëm të dukshmen.

Unë i vë vesh domethënies më të largët.

XXXIII

Ritmi, kjo fuqi sekrete, ky ujë i fshehtë

“Poezinë e Traklit s’e kuptoj dot, por toni i saj tepër më pëlqen!”

Vitgenshtajn

Ritmi, kjo fuqi sekrete, ky ujë i fshehtë, është një nga parimet qenësore të poezisë. Ai jo vetëm që e zgjon dhe e elektrizon poezinë, por është edhe dinamo e saj: e shndërron atë në gjak, në energji. S’lë vend pa shëtitur, pa hyrë e dalë në trupin e poezisë. E vë në lëvizje imagjinatën dhe e nxjerr atë në një udhëtim të panjohur. Ai e jep lajmin për strukturën e poezisë. Dendësia dhe thellësia e poezisë trajtësohen në vartësi të “shpejtësisë së goditjes” së ritmit. Valeri thotë se kjo shpejtësi i përngjan valles.

Ne e ndiejmë ritmin e poezisë, që lëviz mu si tiktaket e orës, që merr frymë pikërisht si një gjallesë. Fjalën e zbrit në zero. (Fjala është helm në poezi.) Ritmi e mat, e pret, e fut në hulli atë. Shtiret si lëngu i strukturës së poezisë.

Ritmi, ky zë i pafjalë, që është i padukshëm, i pakonceptueshëm dhe i cili këmbët i heq zvarrë për të ndërtuar strukturën e poezisë, sapo të takohet me fjalëzat, i luan ato prej vendi, vazhdimisht i bombardon. Këto fjalëza, me qëllim të kthjelltësimi, harmonizimit (kuptimësimi), me qëllim të gjetjes së vendit të vet vazhdimisht do të lëvizin. Majakovski, lidhur me këtë fuqi që zë vend në themelin e poezisë thotë: ‘Nuk sqarohet, për të do të flasim vetëm ashtu siç flasim për magnetizimin, elektrizimin.’ Këtë zë të pashpjegueshëm, të pafjalë të poezisë që e ka shkruar për Jeseninin pas shumë përpjekjeve do ta ndiejë dhe do të shprehet:

Ta-ra-ra / ra ra / ra ra ra / ra ra /
Ra-ra-ree / ra ra ra / ra ra / ra ra ra ra /
Ra-ra-ra / ra ra-ra/ rara/ ra / ra ra

Kjo është arsyeja që më vonë të shfaqet vargu i parë:
Ke shkuar - thanë - diku në lartësi.

Çdo poezi bart në vete një zë të këtillë. Poeti, pothuajse, jeton duke ia vënë veshin këtij zëri, duke e dëgjuar atë. Ky, sa është i brendshëm, aq është edhe i jashtëm. Ky zë dëgjohej edhe kur bie një gjethe prej druri, edhe kur diç shkëputet prej brendësisë sonë. Gjuetari i këtyre zërave është Kavafisi. Ai, duke qenë i bindur se një ditë do t’i hyjë në

punë, mbi pakon e cigareve kështu do t'i shënojë zërat e këngës së dy të rinjve (Ç'trup, ç'flokë, ç'fytirë, ç'buzë!):

"Nëse kujtesa ime, në një çast të emocioneve krijuese i kthen prapa përshtypjet e ruajtura, mund të ndodh që në artin tim të mbesë diçka prej kalimit të shkurtër të kësaj bukurie."

Ritmi ndonjëherë bëhet dhe na del si temë, si kuptim, si një gjithçka e poezisë. Peshën dhe frymëmarrjen e tij e ndiejmë përgjatë tërë poezisë. Ai në këtë mes e luan rolin e epiqendrës.

Ritmin duhet shikuar si një gurrë të dialektikës.

XXXIV
Gjuha dhe imazhet

Gjuhë, rrëfim, imazh; bëhen.
E pse kuptimet shfaqen më vonë?

XXXV
Pusgërries kërkjoja

Pusgërries kërkjoja.
Me të gjetur, tokën ia tregova.
A thua del ujë prej këtu? - i thashë.
Shkoi në tokë e erdhi, gërreu,
Bukur mirë punoi.
Më pas gjatë e gjatë shkoi,
Dhe shtoi: Edhe del edhe s'del. S'i dihet!

Edhe puna e poetit është tamam si e hulumtuesit të ujit: S'i dihet!
Një poezi ndonjëherë duket sikur është "pjekur",
por në të shumtën prej saj s'del gjë.
Sepse poezia është një udhëtim drejt të panjohurës.

XXXVI Muzikaliteti i poezisë

Muzika (zëri, toni, ritmi) në poezi fiton një pozitë specifike atje ku përvijohet mbifjala (fjala është forcë kaba, * përdërisa ajo nuk hidhet, s'mund të realizohet funksioni poetik), disa herë zë vendin e lëndës ose të domethënies.

Verlen-i, poetikën e vet (*Art poétique*) e ka ngritur pikërisht mbi këtë bazë: Mbi shndërrimin e fjalës në muzikë në saje të fjalës.

Ky nuk ka qenë vetëm problem i tij; është pjesë përbërëse edhe e poetikës së viganëve të poezisë bashkëkohore.

* e ashpër

XXXVII

S'kam mendime. Kam imazhe.

Vlera e mendimit në poezi është theksuar që nga lashtësitë.

Mirëpo, T.S. Eliot-i thotë se 'të menduarit s'është detyrë e poetit.' Ngjashëm me të shprehet edhe Oktavio Paz-i: 'S'kam mendime, por imazhe'.

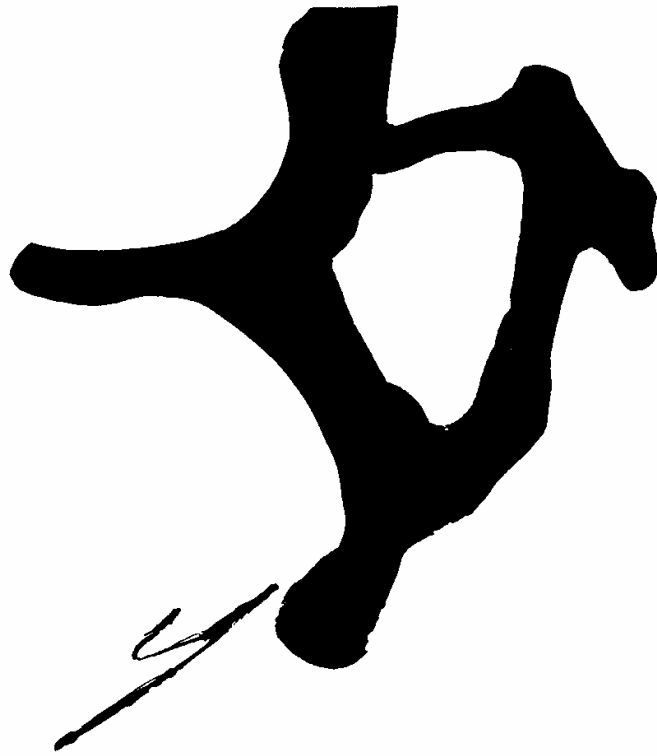
Mirë e dimë që këtyre u bashkangjitet edhe Hausman-i: 'S'arrita ta bind veten se ekziston diçka që do të quhej mendim poetik. Poezia nuk është gjë e thënë, është trajtë e shprehjes së saj'.

Nga ana tjetër Pol Valeri nuk është ithtar i refuzimit të mendimit; por dëshiron që ai (mendimi) të fshehet mu si shija e pemës.

Kolerixh'i ka thënë: 'Për t'u bërë poet i madh duhet të jeshë filozof i madh'.

Por edhe kjo është e vërtetë: poezia, qoftë të jetë e shkruar me 'të thënë', qoftë me 'hiçin', ajo vjen e mbështetet te mënyra e 'të thënit'.

A s'e njohim të tillë edhe poetin?

XXXVIII

Poezia dhe alkimisti

‘Poezia është punë e alkimistit të patëmetë’ - thotë Bodler-i.

Sot, poezinë e ushqejnë sa përsosuria aq edhe të metat.

Çdo shekull ka gjuhën, formën, teknikën dhe historinë e vet.

Poezia e kohës sonë, edhe pse s’e refuzon përsosurinë, në një aspekt ka konstatuar se përsosuria e kundërshton natyrën e poezisë.

Kësisoqi, ajo duke i dalë zot natyrës së vet, e hodhi peshën e jashtëvetvetes, u çlirua dhe u lakuriqësua.

E gjeti identitetin e vet të vërtetë.

XXXIX
Fjalorët kryevepra

Fjalorët janë kryeveprat e mia, i mbaj me vete kudo që shkoj.

XL Poeti dhe shpresa

Qenia e poezisë, në të shumtën e rasteve, është e dyshimtë. Ajo s'e gërvisht e s'e mbërthen mendjen e shumicës së njerëzve. S'hyn në jetën e tyre; s'ia lejon as vetes të hyjë; s'i hyn në punë kujt. Shi për këtë njerëzit s'e pranojnë. Se ajo është jashtë jetës së njeriut. Është një e vërtetë: poezia s'ka ndonjë qëllim paraprak, s'jep ndonjë mësim. Për këtë arsye s'jep siguri.

Qëndrimi në distancë i shumicës ndaj poezisë nuk është gjë që s'kuptohet. Qëndrojnë larg për shkak të padobishmërisë së saj. S'është një gjë që hë për hë kuptohet. S'kemi mundësi ta themi atë që e thotë poezia, e as që mund ta sqarojmë atë. Kjo është pengesë e përzierjes së saj me shumicën e njerëzve. Madje edhe nëse përzihet, kjo ndodh shumë shkurt, s'kalon përtej një shkëndije prej vetëtime. Shumica e njerëzve atë e vënë në vendin e vjetër: në hiç. Poezia në këtë drejtim s'mund të bëjë asgjë. S'mund të bëjë sepse asnjë poezi në botë s'është shkruar për lexuesin.

Ngado që të shikojmë vijmë në këtë përfundim: poezia është ylber, dobia prej poezisë është e barabartë me dobinë e mrekullisë së quajtur ylberi.

Poeti s'ka shpresë.